

Anna Czelakowska
Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków
annac@ijp-pan.krakow.pl

PROFESOR ROMAN LASKOWSKI **(17 II 1936 – 21 VI 2014)**

Profesor Roman Dąbrowa-Laskowski urodził się 17 lutego 1936 r. w miasteczku Komarno pod Lwowem, w rodzinie inteligenckiej, której kilkupokoleniowe tradycje ukształtowały jego światopogląd i charakter.

Pradziad, Hieronim, uczestnik powstania listopadowego. Dziad, Hieronim Karol, oficer powstania styczniowego. Ojciec, Ryszard Hieronim Kamil, w czasie pierwszej wojny oficer pułku artylerii polowej w Soros na Węgrzech, oficer kompanii I Batalionu Kolejowego w wojnie bolszewickiej, porucznik Wojska Polskiego, odrzucił propozycję ucieczki przez Rumunię we wrześniu 1939 r. i włączył się w organizację zbrojnego oporu pod sowiecką okupacją. Kilka miesięcy później aresztowany przez NKWD, po wielomiesięcznych torturach w więzieniu w Drohobyczu zginął w sowieckim łagrze. Postawa ojca stała się odtąd punktem odniesienia Romana Laskowskiego, który w kwietniu 1940 r. wraz z matką, babką i dwoma starszymi braćmi został wywieziony do Kazachstanu, a stamtąd w 1944 r. na wschodnią Ukrainę, w okolice Nikołajewa. Babka zmarła na zsyłce. Matce i dwu synom sześć lat po deportacji, w grudniu 1945 r., udało się uciec najpierw do rodzinnego Komarna, a następnie do Polski. Droga do kraju najstarszego brata, Janka, przyjętego jako siedemnastoletniego ochotnika do armii Andersa, wiodła przez Monte Cassino.

Dalsze lata młodości Roman Laskowski spędził w miasteczku Kietrz Śląski na Opolszczyźnie, skąd w 1954 r. wyjechał do Krakowa, by podjąć studia slawistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Był słuchaczem m.in. Tadeusza Lehra-Spławińskiego, Tadeusza Milewskiego, Franciszka Sławskiego, Stanisława Urbańczyka, Alfreda

Zaręby. Zapewne nie tylko oni, ale też młodszy prowadzący, m.in. Irena Bajerowa i Adam Heinz, z którymi zetknął się już na pierwszym roku studiów, mieli wpływ na kształtowanie się jego zainteresowań. Po latach, uzasadniając swoje językoznawcze wybory, wspominał:

[...] podstawowym motywem, którym się kierowałem, wybierając studia bohemistyczne, było zainteresowanie historią regionu, w którym przyszło mi żyć po wojnie, i fascynacja trwającym tam przez wieki krzyżowaniem się języków, kultur, religii. W trakcie studiów szybko się jednak zorientowałem, że moją prawdziwą pasją jest językoznawstwo. Najpierw historyczne, a w miarę zapoznawania się z rodzimym, a zwłaszcza czeskim strukturalizmem – zagadnienia lingwistyki synchronicznej. Naukowo zostałem ukształtowany przez prof. T. Lehra-Spławińskiego oraz prof. T. Milewskiego. Temu ostatniemu, a także starszym kolegom – uczestnikom Jego konwersatoriów (Z. Gołąb, K. Polański, W. Skalmowski i in.), zawdzięczam solidne podstawy w zakresie teorii języka. Wiele jestem winien także mojemu promotorowi A. Zarębie, którego życzliwość u początków mojej pracy naukowej pozwoliła mi przetrwać trudny okres życia w asystenckiej biedzie (*Autoreferat*, Göteborg, 5 maja 2000 r., mszps).

Od ukończenia studiów Roman Laskowski zawodowo był związany z placówkami językoznawczymi: ze Śląskim Instytutem Naukowym, z Zakładem Słowianoznawstwa PAN, w którym pracował przy *Słowniku prasłowiańskim*, od roku 1969 z Instytutem Badań Literackich, z którego wyodrębnił się później Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie, pozostający miejscem jego zatrudnienia aż do końca. Jednocześnie prowadził zajęcia w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie (1969–1973), a następnie w Zakładzie Sławistyki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (1973–1985). Liczne obowiązki dydaktyczne nie przeszkodziły mu w realizacji planów naukowych, których wymiernym rezultatem stawały się sukcesywnie uzyskiwane stopnie i tytuły naukowe: w 1967 r. – stopień doktora nauk humanistycznych, w 1974 r. – doktora habilitowanego, w 1981 r. – tytuł profesora nadzwyczajnego, zaś w 1996 r. – profesora zwyczajnego. We wrześniu 1985 r. objął Katedrę Języków Słowiańskich na Uniwersytecie w Göteborgu, gdzie – wbrew początkowym zamiarom – pozostał do emerytury. Po powrocie do Polski, niezmiennie czynny naukowo, nadal angażował się w kształcenie kadry akademickiej – najpierw na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego (2001–2008), a następnie w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej (2008–2012). Z tego ostatniego okresu zachowały się nawet opinie studentów, doceniających „wysoki poziom zajęć”, „umiejętność zainteresowania wykładanym przedmiotem”, „troskę o studentów”, „niezwykle wysoką kulturę” i „dystyngowany styl bycia” profesora Laskowskiego. Warto też wspomnieć, że pod jego kierunkiem zostało obronionych siedem doktoratów w Polsce i Szwecji.

Znany był najlepiej jako współtwórca akademickiej gramatyki współczesnego języka polskiego, autor kluczowych i często prekursorskich prac teoretycznych

z zakresu fonologii, morfonologii, fleksji i słowotwórstwa, badacz semantyki leksykalnej, a także lingwistyki tekstu. Jako pierwszy zastosował teorię fonologicznych cech dystynktywnych Romana Jakobsona (w artykule z 1965 r.¹ opisującym system fonologiczny jednej z wsi zachodniośląskich), w napisanym wspólnie z H. Wróblem artykule z 1964 r. wprowadził do literatury polonistycznej pojęcie derywacji paradygmatycznej, przedstawił propozycje metodologiczne (konsekwentnie) strukturalnego opisu faktów słowotwórczych zastosowanego do materiału dialektologicznego (*Derywacja rzeczowników w dialektach łaskich* cz. I i II – wyd. w 1966 i 1971 jako zmodyfikowana wersja rozprawy doktorskiej). Podobnie monografia *Studia nad morfonologią języka polskiego* (1975) była pierwszym w naszym kraju opisem systemu fonologicznego odwołującym się do modelu generatywnego². W latach późniejszych w licznych artykułach poświęconych zagadnieniom teoretycznym gramatyki między innymi przedstawił nową teorię części mowy (1975, 1981, GWJP) i teorię morfemu (1975), opisał problem rodzaju gramatycznego zaimków osobowych (1974) i strukturę kategorii przypadku (1984, 1989), pojęcie leksemu (1987) i pojęcie paradygmatu fleksyjnego (GWJP, 1990). Przedmiotem jego analizy były też kategoria strony (1988) i aspekt (1996, 1998), a także szczegółowe zagadnienia semantyki leksykalnej (przede wszystkim czasownika) i jej relacje z gramatyką (np. 1977, 1982, 1997, 1998). Od 2003, a właściwie od jesieni 2002 r., gdy rozpoczęto dyskusje nad szczegółami koncepcji, powstawał też w Instytucie Języka Polskiego PAN pod redakcją prof. Laskowskiego, nieukończony niestety, *Słownik łączliwości czasowników*. Trwałym i trudnym do przecenienia dorobkiem pozostaną hasła przygotowane do *Encyklopedii wiedzy o języku polskim* (1978, w późniejszych wydaniach *Encyklopedii języka polskiego*) oraz *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* (1994 i nast.). W kręgach pozajęzykoznawczych Laskowski zyskał natomiast popularność jako autor *Polnische Grammatik* (1972, 1979), będącej do tej chwili podstawowym podręcznikiem polskiej gramatyki na wielu zachodnioeuropejskich uniwersytetach.

Wspomniane tu pokrótce³ osiągnięcia Profesora w zakresie lingwistyki synchronicznej są znane dość dobrze. Rzadziej dostrzegano jego wkład w językoznawstwo historyczne i historię języka (np. 1968, 2001, 2004, 2005), także jako autora opisów mechanizmów zmian morfologicznych oraz rozwoju kategorii gramatycznych (przypadka i rodzaju) w językach słowiańskich (np. 1985, 1986, 1987, 1988). Zbyt rzadko z pewnością pamiętano o nim jako o – cenionym przecież w Europie – badaczu dwujęzyczności dzieci i akwizycji języka (np. 1990, 1993, 2009). Tymczasem

1 Szczegółowe informacje bibliograficzne dotyczące wspomnianych tu prac znajdzie Czytelnik w *Bibliografii prac Romana Laskowskiego 1961–2014* zamieszczonej na końcu numeru.

2 Za tę ostatnią książkę (która notabene była podstawą uzyskania stopnia doktora habilitowanego) otrzymał od Wydziału I Nauk Społecznych PAN nagrodę im. Kazimierza Nitscha w zakresie językoznawstwa.

3 Bardziej szczegółowo sylwetkę Romana Laskowskiego jako lingwisty przedstawiają np. Maciej Grochowski i Krystyna Kowalik w „LingVariach” 2014 (18).

obserwacje związane z językiem dzieci polskich imigrantów w Szwecji są u Laskowskiego podstawą fascynującego opisu mechanizmów przyswajania kategorii gramatycznych języka polskiego, uwarunkowań ich budowania oraz utraty w warunkach interferencji. Właśnie zagadnienia bilingwizmu i kształtowania się tożsamości narodowej dzieci dorastających w warunkach wielokulturowości (np. 2013, 2014, w druku) zdominowały jego badania w minionych latach. Niestety, ostatnia książka, nad którą pracował – anglojęzyczne wydanie opisu języka polskiej diaspory w Szwecji, rozszerzone o nowe rozdziały i hipotezy podważające jeden z aksjomatów współcześnie przyjętych w opisach akwizycji języka, została zredagowana i wydana dopiero pod koniec 2014 r.

Autorytet i szacunek, jakimi się cieszył, znajdowały wyraz w wyborach do gremiów reprezentujących środowisko lingwistyczne i filologiczne. Był członkiem Wydziału I Polskiej Akademii Umiejętności (od 1990 r. korespondentem, od czerwca 2013 r. zaś – czynnym), członkiem Królewskiego Towarzystwa Naukowego w Göteborgu, członkiem honorowym Czeskiego Towarzystwa Językoznawczego, członkiem Komisji Budowy Gramatycznej Języków Słowiańskich, Komisji Słotwórstwa Języków Słowiańskich, Komisji Fonetyki i Fonologii Języków Słowiańskich (działających przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów), członkiem Komitetu Językoznawstwa i Komitetu Słowianoznawstwa PAN oraz wielu innych towarzystw i organizacji naukowych w kraju i poza jego granicami.

Z pracą naukową godził konieczną działalność organizacyjną. Już w 1969 r. powierzono mu stworzenie pracowni współczesnego języka polskiego w Instytucie Języka Polskiego PAN (wówczas jeszcze IBL PAN), co w tamtym okresie, dla młodego adiunkta, było dużym wyzwaniem. Do 1985 r. kierował zorganizowanym wspólnie z Zuzanną Topolińską Zakładem Teorii Języka i Współczesnego Języka Polskiego IJP PAN, równocześnie pełniąc funkcję kierownika Zakładu Sławistyki Uniwersytetu Śląskiego. Również w Szwecji odpowiadał za sprawy merytoryczne Instytutu Języków Słowiańskich, w tym organizację studium dla nauczycieli języka ojczystego polskiej diaspory. W 2013 r. Laskowski przyjął też funkcję sekretarza Wydziału I PAU i aż do czerwca 2014 r. zajmował się sprawami organizacyjnymi Wydziału.

Ograniczenie się do przedstawienia sylwetki naukowej Romana Laskowskiego byłoby okrojeniem jego postaci z najistotniejszych rysów, oderwaniem od pozostałej działalności, którą w ostatnich latach życia cenił bardziej chyba od renomy lingwisty o światowym formacie. Nie mniej ważną stroną jego aktywności stało się uczestnictwo w życiu politycznym i społecznym Polski. Był współzałożycielem i zastępcą przewodniczącego Komisji Zakładowej przy Oddziale PAN w Krakowie oraz wiceprzewodniczącym Ogólnopolskiej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” w PAN, odpowiedzialnym między innymi za przygotowanie projektu reformy Akademii, a także za doprowadzenie do zadośćuczynienia jej szykanowanym pracownikom. Po ogłoszeniu stanu wojennego Roman Laskowski – pseudonim „Kamil” –

przystąpił do współorganizowania struktur podziemnej „Solidarności” w Regionie Małopolska, a także podziemnej Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”. Służył głosem doradczym kolejnym tajnym przewodniczącym Regionu Małopolska oraz pełnił funkcję jednego z łączników regionu z TKK. Wraz z Jerzym Zdradą i Danutą „Daszą” Abrahamowicz założył i redagował „Biuletyn Małopolski”, współpracował też z „Miesięcznikiem Małopolskim”. Z ramienia Komisji podjął się też zorganizowania Rady Programowej TKK, w której pracach brał udział do swego wyjazdu do Szwecji w 1985 r. Po przyjeździe do Göteborga z upoważnienia krajowego kierownictwa NSZZ „Solidarność” podjął współpracę z Biurem „Solidarności” w Brukseli. 30 sierpnia 2014 r., podczas obchodów 25-lecia wolnej Polski, za swoją działalność opozycyjną został odznaczony medalem „Dziękujemy za Wolność”.

Również po roku 1989 r. Profesor Laskowski nie przyjął roli biernego obserwatora zmieniającej się sytuacji politycznej w Polsce: stał się jednym z założycieli Ruchu na Rzecz Demokracji oraz członkiem jego zarządu, wielokrotnie wypowiadał się publicznie w sprawach społecznych i politycznych, które uznawał za ważne zaangażowania, brał udział w spotkaniach i dyskusjach naukowych związanych z szeroko pojętymi naukami społecznymi, czynnie uczestniczył w rocznicowych spotkaniach TKK.

Swoją profesurę w Göteborgu przez wiele lat wykorzystywał dla ożywienia życia kulturalnego szwedzkiej Polonii oraz popularyzowania wiedzy o Polsce w kręgach uniwersyteckich. W 1995 r. za całokształt tej działalności został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Wspieranie środowisk polonijnych oraz nauczania ojczystego języka i kultury dzieci polskiej diaspory pozostało także w minionych latach jego najważniejszym celem. Jeszcze kilka lat temu (w roku 2010) opracował program *Polskie dzieci poza granicami kraju jako problem narodowy* i starał się o jego przyjęcie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz dążył do przygotowania planu kompleksowego wsparcia polskiej diaspory. Ostatni z projektów, w którym miał ważny udział – utworzenie w Szkocji Stowarzyszenia Promocji Języka Polskiego za Granicą (*Association for the Promotion of Polish Language Abroad – APPLA*) propagującego bilingwizm i przekazywanie dzieciom języka ojczystego, przez blisko rok merytorycznie i organizacyjnie wspierany przez Profesora – zajmował go jeszcze w czerwcu 2014 r.

Profesor Laskowski był przy tym wszystkim człowiekiem ogromnej mądrości i pokory naukowej, który swoją życzliwością, urokiem, wysoką kulturą osobistą i poczuciem humoru zjednywał sobie ludzi wszystkich pokoleń. Sympatii przysparzała mu szczególna umiejętność słuchania innych. Otwarty na odmienne punkty widzenia, chętnie przyjmował krytyczne uwagi do swoich koncepcji i spostrzeżeń. Nauka w oczach Profesora nigdy nie była polem zmagania o własne przekonania i źle pojmowaną „słuszność”, ale miejscem dociekliwego, żarliwego poszukiwania prawdy.

Niechętnie stawał w świetle reflektorów. Jeżeli swoimi działaniami mógł wspomóc czyjś projekt lub zamierzenia, bezinteresownie pomagał, starając się pozostać

w cieniu. Zadania i role, których się podejmował, wiązały się z potrzebą realizacji tego, co ważne i potrzebne, choć nierzadko przy tym niewdzięczne. Szczególną rolę na liście tych najbardziej czasochłonnych prac zajmowała redakcja czasopism, nad którymi podjął się opieki merytorycznej: anglojęzycznego rocznika „Studies in Polish Linguistics”, którego był założycielem, a do 2013 r. także redaktorem naczelnym (przez kilka lat wspólnie z Elżbietą Tabakowską), i „Biuletynu Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, w którym tę ostatnią funkcję przejął po Kazimierzu Polańskim. Zaszczytne stanowiska budziły w nim natomiast obojętność, może wręcz niechęć. Był i pozostał szlachetnym idealistą, stroniącym od kompromisów.

W oczach otoczenia utrwalił obraz skromnego człowieka, niezwykle pogody i wiecznie młodego ducha. Kochał sztukę, przyrodę i góry. Budził niepojętą wręcz sympatię zwierząt, którymi otaczał się z radością i które traktował jak bliskich przyjaciół. W młodych latach przeszedł całe Tatry, niedawno odwiedził Alpy; mając 77 lat, po kilku dziesięcioleciach ponownie stanął na szczycie Śnieżnika. Planowana na rok następny wyprawa na Zawrat – ostatni powrót w Tatry – już się nie odbyła.

Magister Roman Laskowski – 1959 r.

Promocja doktorska, marzec 1969 r.

Z córką, Göteborg 1991 r.

W drodze na Luboń, 2013 r.